

Духът на времето, Православната Църква и мисията ѝ в нашето съвремие

Писмо на Триадицкия епископ Фотий
до православен български свещеник

Драги отец N.
Божията милост да бъде с Вас!

Най-напред бих искал да Ви благодаря за добрите думи и хубавите пожелания в писмото Ви от 1 март т. г., а сетне ще се опитам да откликна на молбата Ви, като споделя свои виждания за мисията на Църквата в нашето съвремие.

Позволете ми да започна с мисъл от споменатото Ваше писмо до мене:

Разбирам, че въпросът за църковния календар е нещо, което сериозно Ви касае и в което несъмнено сте компетентен във възможната пределна степен. За такъв разговор е нужна специална нагласа в Църквата, както и ниво на знания. Ние все още водим битка за оцеляване, а когато гониш общото губиш детайлите. Междувременно трябва да не изпускаме от внимание особено голямата нужда от мисия, обърната към съвременния човек.

Въпросът за оцеляването ни в Църквата за нас е въпрос не толкова за оцеляване в едно водоравно измерение т.е. за физическо и социално оцеляване на Църквата като институция и то

на всяка цена. Такъв един възглед, такова едно подчертано емпирично усещане за оцеляването на Църквата се формира интензивно у нас в годините на комунистическата диктатура. В Русия, в условията на чудовишно по жестокостта си преследване на вярващите, практическото прилагане на това разбиране за оцеляването на Църквата бе отхвърлено от мнозинството новомъченици и изповедници на православната вяра и бе наречено „сергианство“. Според този тип светоусещане, според това виждане за оцеляването на Христовата Църква — не само в условията на гонение, но и на деструктивни в духовно отношение процеси във и вън от нея — първичната, плътната, осезаемата реалност на Църквата е преди всичко църковната институция, зримата структура на Църквата като обществен организъм в измеренията на неговото физическо и социално функциониране. Организъм с такова разбиране за собствената си същност неизбежно започва да се бори за оцеляване преди всичко в руслото на законите и логиката на този свят посредством приспособяване и компромиси, които в крайна сметка могат да осигурят неговото физическо и социално оцеляване, но и в същото време да го поставят в дълбоко противоречие със същността на Църквата като богочовешки организъм. От тази гледна точка за оцеляване на Църквата основната реалност — небесно-земната Църква като Тяло Христово, в което можем да оцелеем като живи членове единствено с вяра, в дух и истина и на което институционалната структура е просто външен израз, — се превръща в „идея“, в „идеал“, в нещо възвишено, на думи уж желано, но отвлечено и в крайна сметка *условно* спрямо реалността на институцията, на емпиричния обществен организъм като масивно църковно тяло, което обаче губи своя автентичен църковен дух. Така че в нашето разбиране на битката за оцеляване общото и детайлите се очертават в по-различна светлина. За нас общото, основното, определящото е *духовната автентичност на Преданието, на учението, на обичаите в Църквата*. Приобщаването към тази духовна достоверност и пълнота на Преданието за нас е главно-то условие за оцеляването ни като членове на Църквата, на Тялото Христово. В този контекст и църковният календар (или по-

точно казано календарно-пасхалистичната система на Великия индиктион) като изразител на литургичното единство на Църквата от VI в. насам, за нас е органична част от църковното Предание, а не някакъв несъществен, механично отделен от пълнотата на Преданието детайл. И тъкмо по силата на това свое качество календарът не би следвало нито да се подценява, нито пък да прераста в неправомерно уголемен и самодостатъчен критерий за „православност“.

Споделяте:

Това: „Идете и научете.....“ и изпълнението му е голямата ни тревога, както и липсата на истински работници на нивата. Липсата на изпитана и утвърдена система на работа пречи на мисията. Не, че няма опити в тази посока, но определено сме далеч от времето си и съвременните нужди на хората. Тъй като съм впечатлен, от това, което сте сторили до сега, бих помолил при време и желание да споделите Вашите разбирания и идеи за църковната мисия, не заради мен самия, а като виждане на съвременен църковен архиепископ. Виждам, че не мога да избегна думата „съвременен“, но така е — Господ ни е поставил да живеем в това време и да Му служим в него.

Тъй като темата за църковната мисия в нашето съвремие е твърде широка и многопластова, ще се опитам да се спра на отделни нейни аспекти, включително и на моменти от нашия съвременен с неголемите ни сили опит в това отношение, като с това естествено поемам риск да предложа едно откъслечно, тезисно изложение, на което да убягнат тъкмо тези страни или проблеми на мисията, които са от особен интерес за Вас. Ала мисля, че такива пропуски би могло да бъдат възпълнени впоследствие, ако сметнете за необходимо да продължим диалога си на тази тема.

1) Изтъквате, че в опита си да изпълним повелята на Спасителя „идете научете...“ сме далеч от времето си и съвременните нужди на хората. Разбирам Ви. Всъщност Вие поставяте изключително важния според мен въпрос за трудната, небезопасната,

но неизбежна среща на достоверното духовно Предание на Църквата с интелектуално-културните дадености на съвременното. Впрочем какво съдържание влагаме в понятията „време“, „съвремие“, „дух на времето“ и оттам в словосъчетанията „съвременен човек“, „потребности на съвременния човек“ и т. н.?

Бих се опитал да поговорим накратко за понятието „дух на времето“. Позволете ми да започна с мисъл на покойния йеромонах Серафим (Роуз): „Колкото повече човек знае за духа на времето, толкова по-лесно може да остане истински православен християнин в такова време като днешното.“ Какво да разбираме под „дух на времето“?

В цялата гама от философски и културологични определения съдържанието на тази метафора или на това понятие (зависи от гледната точка) се свежда, най-общо казано, до система от фактори, които в една или друга степен обуславят, детерминират нашето познание, нашите ценностни нагласи и поведение и в същото време сами се влияят от актуалната човешка дейност. Тези фактори се схващат като фонов набор от светогледни и частнонаучни разбирания и допускания за света, както и от ценностни ориентири; всички те функционират като матрица на възприятия, оценки и действия.

Според *Хегел* „духът на времето“ (*Zeitgeist*) е разгръщащият се в историята обективен дух, който се проявява във всички отделни явления за дадена епоха; съвкупността от идеи, характерни за известен период. *Гьоте* разглежда духа на времето като преобладаваща духовна страна на епохата, т.е. като нейна интелектуално-ценностна доминанта: „Ако някоя страна изпъкне най-силно, завладее масата и възтържествува над нея така, че противоположната страна се отмества на заден план и се засенчва, то такъв превес наричат дух на времето, който определя същността на даден промеждутък от време.“ А ето едно съвременно разбиране на „духа на времето“ в популярна формулировка: „Духът на времето е... реално явление, което така или иначе определя мисленето и поведението на хората, живеещи в дадено време. Това обхваща всички хора и става норма за тяхното мислене и поведение. Разбира се, то се изразява в различна

мяра и по различен начин“. И още едно определение с подчертана теоретико-познавателна насоченост, в което „духът на времето“ се разбира като „матрични схеми за теоретични построения, инвариантни по отношение на определен кръг от теории; съвкупност от специфични светогледни конструкции, интелектуални мотиви и концептуални средства за постановката на проблемите и тяхното разрешаване“. Но колко далече от кабинетно-стерилното, от класически абстрактното или пък от „свърх-концептуалното“ разбиране на „духа на времето“ е екзистенциалното, духовно-интелектуалното проникновение на *архим. Иустин (Попович)*:

„В нашето хаотично съвремие едно божество все повече потиска останалите божества, все по-непреодолимо сочи себе си за единствен бог, все по-немилосърдно мъчи своите поклонници. Това божество е духът на времето. Пред него денонощно се кланят измъчените жители на Европа, принасят му в жертва своята съвест, душата си, живота си, сърцето си... Техният бог — духът на времето — е прекалено сложен, изграден е от най-разнородни елементи. Той съдържа в себе си всички противоречия на модерния живот — култура и цивилизация, философия и наука, католицизъм и протестантизъм. Съдържа в себе си целия трагизъм и целия комизъм на живота такъв, какъвто е. И живеейки според духа на времето, човек се скита немил-недраг из клисурите на всички тези непримирими противоречия. А най-страшното в това е систематично организираният бунт против човешката личност. Духът на времето спъва личността чрез своята самовластна тирания, механизира я: ти си бурма в шумната машина на съвремие — живееш като бурма; ти си клавиш в разстроената клавиатура на сегашността, по чиито клавиши дрънка духът на времето — живееш като клавиш. Детерминизмът, който се извива във фатализъм, е най-главното средство, чрез което богува духът на времето: от средата, от обкръжението зависи всичко, а не от личния подвиг; всичко, що правиш, правиш го не ти, а средата чрез тебе; сториш ли зло,

не ти си крив, а средата, гдето вирееш. — Но всичко това, преведено на езика на славянската искреност, гласи: «Всичко е позволено — позволени са всички пороци, всички злодеяния, всички престъпления, всички грехове, защото всичко, което се случува, случва се по неотменимите закони на необходимостта.»“

А в нашето съвремие, на предела между две хилядолетия, духът на времето вече не механизира, а намира да разложи човешката личност в името на нейната свобода, днес антипринципът „всичко е позволено“ се обосновава не с необходимостта, а със свободата и правата на човешката личност; днес духът на времето съдържа не само трагизма и комизма на живота, но представя самото му съдържание като изчерпано и неистово се впуска да търси стихията на живота в абсурда и разпада. Съвременни хуманитаристи споделят възприятието за *кризисно състояние на самото човешко битие* след урагана на постмодернизма, смятан за най-ярък изразител на духа на времето в края на ХХ век.

Съвсем накратко *постмодернизмът* може да бъде описан като умонастроение, като интелектуален стил, като тип философско мислене, като своеобразна „свр̀хрефлексивна“ концепция на културните дадености през втората половина на миналото столетие. А тези дадености се отличават с бурно размиване на границите между формите на културна дейност, с тенденции за синкретично обединяване на изкуството с науката, философията и религията на ново светогледно равнище, с отхвърляне на класическите и некласическите традиции във философското мислене, с nihilistичен бунт срещу идеологическите концепти и срещу традиционните ценности, отличават се тия дадености и с повсеместен релативизъм и с радикален ценностен плурализъм. Като тип умонастроение и интелектуален стил, като интелектуално-творчески заряд постмодернизмът отключва в най-висока степен интелектуално-игровите, рефлексивните, деструктивните инвенции, като се стреми да изтласка от мисловно-ценностната мотивация на творческия процес смислообразуващите, религиозните, етическите, естетическите, конструктивните начала. В

този смисъл теоретиците на постмодернизма възприемат съвсем положително загубата на устойчиви ценностни ориентири. „Вечните ценности“ са обявени за тоталитарни и параноични идеи-фикс, които затормозват осъществяването на творческия замисъл.

Идеалът на постмодернистите е хаосът, наречен от *Жил Делъоз* (1925-1995) хаосмос и разбираан като изначално отсъствие на порядък, като състояние на непотиснатите възможности. Постмодернистите виждат в света две основни начала — шизоидното начало на творческото формиране и развитие, и параноичното начало на сковаващия задушлив порядък (от гледище на постмодернизма всяко подобие на порядък се нуждае от незабавна деконструкция, т.е. то следва да бъде освободено от смисъл чрез разглобяване на базовите идеологемни понятия, от които е проникната цялата култура). Оттук образът на хаотичния и свръхсложен свят е отправен момент в съвременното изкуство. Онтологичното (или по-скоро де-онтологичното) измерение на постмодернизма може най-кратко да се обозначи като криза на метафизичното мислене, като разпад на цялостната картина на света. Епистемологично-ценностната парадигма на постмодернизма включва основополагащи понятия като Свръхрефлексия, Агностицизъм, Нихилизъм (цинизъм), Тотален релативизъм, Игра, Смях (ирония, сарказъм). Може би следната мисъл на *Жан Бордияр* (род. 1929) улавя скритата плъзгава същност на патологично сложния постмодернистки етос: **„иманентната сила на съблазънта да откъснеш, да отклониш всичко и всички от истината и да ги върнеш в играта, в чистата игра на видимостите (к. м. — е. Ф.)**”. Тази мефистофеловска „иманентна сила на съблазънта“ е всъщност влечение да се превърне самото човешко съществуване в сюрреалистичен кошмар, като се сведе до стихията на безусловната свобода да бъдеш, какъвто искаш; до стихията, която ражда „свобода“ от истината, ражда „свобода“ от самата човечност на човека, ражда „свободата“ да потънеш в бездната на подчовека с неговите отприщени желания и нагони, наречени евфемистично „възможности“; същата тази стихия на „безусловна свобода“ зове към неограничено потреб-

ление на все нови и нови „блага“ и наслади тук и сега... Ето сред какви изяви на духа на времето — описани с краткостта на речникова статия — ние сме призвани да бъдем истински православни християни, да бъдем живи членове от богочовешкото тяло на Христовата Църква.

Духът на времето е особено агресивен спрямо Църквата, защото Църквата е *вечно*-времева, тя е единственият видим онтологичен носител на вечността във времето, чрез Църквата вечността присъствува във времето, и пак, единствено Църквата преобразява времето и го въвежда във вечността. А духът на днешното време в свои същностни прояви неистово мрази вечността, мрази истината, гаври се с нея, впръсква съблазънта всичко и всички да се откъснат, да се отклонят от нея. И тъкмо поради това Църквата не трябва да се подчинява на времето.

Всъщност в своето битие като Тяло Христово, като богочовешки организъм, Църквата не е подвластна на детерминистичните закони на духа на времето — те могат само силно да я притискат, ала не могат да я подчинят. В този смисъл Църквата може да бъде терзана, разпъвана, мъчена, подменяна, но не може да бъде победена и унищожена. Но от съдбовно значение за всеки един от нас е нашето място, нашият дял в кръстовъзкресния подвиг на Църквата. А кръстовъзкресният подвиг на Църквата включва и нейната мисия, нейното благовестие за Христа, за пълнотата на истината и благодатта, която тя носи в недрата си. Според мен тази мисия не би следвало *да се подчинява* на едно наглед ефективно, но твърде размито водоравно измерение, да речем като някакъв общ фронт с традиционалистично мислещи люде от светски и религиозни среди с различна идейна и религиозна ориентация за противостоене на постмодернизма в интелектуален план. Силата на църковната мисия, на църковното свидетелство в наши дни според мен зависи от нашата готовност, от нашата решимост да се приобщим в духовно-нравствен и интелектуален план към живото Предание на Църквата, да станем според силите си негови достоверни носители и да съумеем да го доведем до ума, сърцето и съвестта на искащите да чуят.

2) Безспорно мисията на Църквата по начало води до една неизбежна и, бих казал, небезопасна среща на духовното предание с интелектуално-културните дадености и тенденции на дадена епоха. Това от една страна. От друга страна, далеч небезконфликтни са отношенията между духовното предание и интелектуалната традиция (така бих нарекъл богословската и философската рефлексия) вътре в самата Църква. В пояснение на тази последна мисъл ще си позволя да приведа част от словото си след освещаването на библиотеката при катедралния ни храм (Успение на Пресвета Богородица, гр. София — б. р.) (2000 г.):

„При срещата на интелектуалното и духовното предание на Църквата има една много сериозна опасност, която е съпровождала развитието на християнската мисъл още от дълбока древност. Това е опасността неправомерно да се интелектуализира духовното предание. Това явление ние срещаме за пръв път у Ориген. В стремежа си да изрази истините на християнството с езика на елинското категориално мислене, Ориген стига до неправомислие и в крайна сметка до ерес; това е един гениален и в същото време трагичен пример за интелектуализиране на духовното предание в посока на езическото мислене, на езическата култура. Обратния пример, за одухотворяване на елинското интелектуално наследство, ние срещаме у отците кападокийци — св. Василий Велики, св. Григорий Богослов и св. Григорий Нисийски. Те съумяват да извършат наистина титаничен подвиг като светоносно преобразяват цялата система на елинското категориално мислене с благодатта, силата и духа на духовното предание на Църквата. Това Църквата е вършила през целия отминал вече двухилядолетен период от своята история. Това е една борба. Борба за одухотворяване на човешката мисъл, за нейното облагодатяване. Всъщност, за да се приобщиш към интелектуалното предание на Църквата, трябва да имаш простотата на св. Павел Препрости и на св. Спиридон. Защо е нужна тя? Защото четенето на светоотеческата литература е подвиг, вид подвижничество. Неслучайно монасите

трябва да се молят, да работят и да четат, следователно четенето е вид духовен труд и подвижничество. Много важно е да осъзнаем това. И трябва да кажа, че това е изключително труден вид подвижничество. Защо? Защото когато човек чете светоотеческите текстове, когато се приобщава с благодатния опит на отците, с тяхната благодатна мисъл, когато общува чрез текста с тяхната христолика личност, трябва да упражнява непрекъснатата аскеза на отричане от собствени мисли, преценки, виждания, схващания на текста, които избухват от целия негов предишен живот във от Църквата, във от Христа. Това е безусловно необходимо, за да можем ние да се приобщим истински, същностно, към мисълта, духа, етоса на св. отци. Всъщност, откъде идват многото изкривявания в нашия личен духовен живот, в нашите виждания и разбирания — оттам, че ние по някой път дори несъзнателно наслояваме, вграждаме в текстовете, които възприемаме, наши представи, мисловни навици, навици за оценяване, които всъщност са чужди на духовното и на интелектуалното предание на Църквата.“

3) Несъмнена е трудността да се върви внимателно по тесния царски път, очертан от светите отци, който избягва ямите и пропастите както отдясно, така и отляво. Става дума както за живота в Църквата, така и за нейната мисия като една от проявите му. Безчет са примерите както за краен, изцяло пасивен, фанатично охранителен консерватизъм, който може да доведе до израждане на православно църковно съзнание в посока сектантство, така и за разнолика либерална широта, която под предлог за адекватен диалог със съвременността осветскостява, размива, и в крайна сметка прекодира църковното съзнание в някакъв вид негова противоположност. Нашето пък българско безхаберие, грубоват прагматизъм, изхабена църковно-патриотична реторика, църковно политиканство, нашенско-ориенталската сервилност пред силните на деня, битовизмът, полупрIMITивната, а нерядко и полуезическа ритуалност в църковния живот са печално явление, на което май се полага самос-

тоятелно място при всеки опит за класификация на явления от живота на Православната Църква (правя тази обобщаваща оценка с болка и със съзнание, че тя далече не е безусловна, но че тя, уви, отразява доминиращи тенденции в цялостния църковен живот у нас). Според мене опазването на духовното целомъдрие, стремежът към пребъждане в чистотата и пълнотата на Преданието в дух и истина, съчетани с искрено, открито, доброжелателно, светоевангелско отношение към хората би следвало да бъдат изходната ни духовно-интелектуална позиция в дейността ни като църковни мисионери днес.

4) Нека откровено да заявя, че за мене по принцип е неприемливо съвременното „преформатиране“ на Православието в новообновленската гледна точка за мисията на Православната Църква днес, — гледна точка, отстоявана от такива иначе талантливи личности като протойерей Александър Мен, свещеник Георги Чистяков, свещеник Георги Котчетков, архимандрит Сергей (Рибкò) в Русия и от други йерарси, свещенослужители и богослови в православния свят. Впрочем времето от 1965 г. насам показва безплодието на прословутото римокатолическо „аджорнаменто“ — възприетия от Втория Ватикански събор принцип за осъвременяване на църковния живот и на църковната мисия. За изтеклите повече от 40 години Рим статистически загуби и продължава да губи немалък брой свои привърженици въпреки опита си да приспособи редица форми на църковния живот и на църковната мисия към духа и вкусовете на съвременното. Имах повод и лично да се убедя в това при посещението ми в столицата на Бавария — Мюнхен точно в дните на западната Коледа през 1994 г. Празникът беше на улицата, а не в храмовете. Друг е въпросът, че от грохналата колиба на църковния живот в нашето изстрадало Отечество редица църковно-обществени, мисионерски, благотворителни, и пастирски аспекти в живота на Римската църква се възприемат като престижен образец за съвременно църковно строителство.

5) В какво се изразява мисионерската дейност (ако изобщо би могло да наречем така нашата скромна работа в тази насока) на нашата малка Църква? Едва ли е нужно да пояснявам, че тази

дейност е обусловена от нашите съвсем неголеми възможности. Ние не разполагаме с духовно-интелектуален и материален ресурс за една по-машабна мисионерска дейност, нямаме дори курсове за подготовка на свещенослужители, но доколкото можем, работим в следните основни направления:

- Работа с паството: Редовно, добросъвестно извършване на богослуженията, четиво (вместо т. нар. „духовен концерт“ след запричастния) и проповед в края на светата литургия. Особено внимание се стремим да отделяме на живата връзка на свещеника с енорияшите. Целта е енорията да се изгражда като духовно семейство, доколкото това е възможно в нашите условия. Свещениците (със съвсем малки изключения) поддържат активна връзка с мене, съветват се, споделят проблеми, почти всички се изповядват при мене, както и аз имам за свой духовник един от тях. Общението ни е братско, открито, градивно, за което съм благодарен на Господа.

- Катехитична дейност: при нас тайнствата Кръщение и Брак се извършват след предварителна катехизация (ако кръщаващият се е младенец, катехитична беседа се провежда с родителите или с възприемника), която отнема немалко сили и време на свещениците. Към катедралния храм в София, както знаете, имаме училище за деца (I група) и за юноши и девойки (II група).

- С помощта на сестрите от Княжевския манастир „Покров на Пресвета Богородица“ осъществяваме издателска дейност, която обаче през последните две години се натъкна на трудности от най-различно естество и доста заслабна. Издаваме списание „Православно слово“, трудовете на покойния о. архимандрит Серафим и други книги с духовно-нравствено съдържание. Един от монасите, живеещи в архиерейския дом, върши цялата работа по поддържането на официалната ни страница в Интернет (<http://bulgarian-orthodox-church.org>), която се очертава да стане главен форум за мисионерската ни дейност.

- Друга насока в опитите ни за мисионерска дейност е съставянето на богослужбени текстове (служби, акасти), превод на библейски и богослужбени текстове на български книжовен

език (една изключително отговорна дейност, за чието системно извършване е нужен екип от сътрудници; засега сме двама, в момента работим върху превода на Псалтира (по текста на 70-те тълковници) (от църковнославянски език — б. р.), на Великия канон на св. Андрей Критски и др.); богослужебната прослава на светци: светите китайски новомъченици (тяхното богослужебно чествуване бе подновено от Руската Задгранична Църква през 1997 г. по съставена от нас служба), св. Висарион Смолянски (1999 г.), св. Серафим, архиепископ Богучарски, Софийски чудотворец (2002 г.), светите баташки новомъченици (2006 г.).

С това бих приключил изложението си. Ако имате доуточняващи или каквито и да е други въпроси по темата, моля, споделете ги, ще се опитам отговоря според силите си.

Господ да Ви укрепява!

Ваш смирен в Христа молитствувател

† епископ Фотий